

UDK 37

ISSN 2545 – 4439 (printed)

ISSN 1857 - 923X (e-version)

INTERNATIONAL JOURNAL

Institute of Knowledge Management

KNOWLEDGE

Scientific Papers

Vol. 17. 1.

Education and Social Sciences

KIJ

Vol. 17

No. 1

pp.1-557

Skopje 2017

Global Impact & Quality Factor 1.322 (2016) <http://globalimpactfactor.com/knowledge-international-journal/>

KNOWLEDGE

***INTERNATIONAL JOURNAL
SCIENTIFIC PAPERS
VOL 17.1***

25-28.5.2017

Budva, MONTENEGRO

KNOWLEDGE

International Journal Scientific papers Vol. 17.1

EDITORIAL BOARD

Vlado Kambovski PhD, Robert Dimitrovski PhD, Siniša Zarić PhD, Maria Kavdanska PhD, Venelin Terziev PhD, Mirjana Borota – Popovska PhD, Cezar Birzea PhD, Ljubomir Kekenovski PhD, Aleksandar Nikolovski PhD, Ivo Zupanovic, PhD, Savo Ashtalkoski PhD, Svetlana Trajković PhD, Zivota Radosavljević PhD, Lasta Spasovski PhD, Mersad Mujevic PhD, Margarita Koleva PhD, Nonka Mateva PhD, Rositsa Chobanova PhD, Predrag Trajković PhD, Dzulijana Tomovska PhD, Nedzat Koraljić PhD, Nebojsa Pavlović PhD, Nikolina Ognenska PhD, Lisen Bashkurti PhD, Trajce Dojcinovski PhD, Jana Merdzanova PhD, Zoran Srzentić PhD, Nikolai Sashkov Cankov PhD, Marija Kostic PhD

Print: GRAFOPROM – Bitola

Editor: IKM – Skopje

For editor

Robert Dimitrovski, PhD

KNOWLEDGE

International Journal Scientific Papers Vol. 17.1

ISSN 1857-923X for e- version

ISSN 2545-4439 for printed version

SCIENTIFIC COMMITTEE

President: Academic, Prof. Vlado Kambovski PhD

Vice president: Prof. Robert Dimitrovski PhD, Vice – Rector, Dean, Faculty of Management, MIT University, Skopje (Macedonia)

Members:

- Prof. Aleksandar Nikolovski PhD, FON University, Skopje (Macedonia)
- Prof. Aleksandar Korablev PhD, Dean, Faculty for economy and management, Saint Petersburg State Forest Technical University, Saint Petersburg (Russian Federation)
- Prof. Azra Adjajlic – Dedovic PhD, Faculty of criminology and security, Sarajevo (Bosnia & Herzegovina)
- Prof. Antoanela Hristova PhD, European Polytechnic University, Pernik (Bulgaria)
- Prof. Anita Trajkovska PhD, Rochester University (USA)
- Prof. Anka Trajkovska-Petkoska PhD, UKLO, Faculty of technology and technical sciences, Bitola (Macedonia)
- Prof. Alisabri Sabani PhD, Faculty of criminology and security, Sarajevo (Bosnia & Herzegovina)
- Prof. Ahmad Zakeri PhD, University of Wolver Hampton, (United Kingdom)
- Prof. Ana Dzumalieva PhD, South-West University “Neofit Rilski”, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Prof. Branko Sotirov PhD, University of Rousse, Rousse (Bulgaria)
- Prof. Branko Boshkovic, PhD, College of Sports and Health, Belgrade (Serbia)
- Prof. Branimir Kampl PhD, Institute SANO, Zagreb (Croatia)
- Prof. Baki Koleci PhD, University Hadzi Zeka, Peja (Kosovo)
- Prof. Branislav Simonovic PhD, Faculty of Law, Kragujevac (Serbia)
- Prof. Bistra Angelovska, Faculty of Medicine, University “Goce Delcev”, Shtip (Macedonia)
- Prof. Cezar Birzea, PhD, National School for Political and Administrative Studies, Bucharest (Romania)
- Prof. Cvetko Andreevski, Dean, Faculty of Tourism, UKLO, Bitola (Macedonia)
- Prof. Drago Cvijanovic, PhD, Faculty of Hotel Management and Tourism, University of Kragujevac, Vrnjacka Banja (Serbia)
- Prof. Dusan Ristic, PhD Emeritus, College of professional studies in Management and Business Communication, Novi Sad (Serbia)
- Prof. Dimitar Radev, PhD, Rector, University of Telecommunications and Post, Sofia (Bulgaria)
- Prof. Daniela Todorova PhD, Rector of “Todor Kableshkov” University of Transport, Sofia (Bulgaria)
- Prof. Dragan Kokovic PhD, University of Novi Sad, Novi Sad (Serbia)
- Prof. Dragan Marinkovic PhD, High health – sanitary school for professional studies, Belgrade (Serbia)
- Prof. Daniela Ivanova Popova PhD, Faculty of Public Health and Sport, SWU Neofit Rilski, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Prof. Dzulijana Tomovska, PhD, Dean, Faculty of Biotechnical sciences, Bitola (Macedonia)
- Prof. Evgenia Penkova-Pantaleeva PhD, UNWE -Sofia (Bulgaria)
- Prof. Erzika Antic PhD, High medicine school for professional studies “Hipokrat”, Bujanovac (Serbia)

Thirteenth International Scientific Conference
THE TEACHER OF THE FUTURE
25-28.5.2017, Budva, Montenegro

- Prof. Georgi Georgiev PhD, National Military University “Vasil Levski”, Veliko Trnovo (Bulgaria)
- Prof. Helmut Shramke PhD, former Head of the University of Vienna Reform Group (Austria)
- Prof. Hristina Georgieva Yancheva, PhD, Rector, Agricultural University, Plovdiv (Bulgaria)

- Prof. Hristo Beloev PhD, Bulgarian Academy of Science, Rector of the University of Rousse (Bulgaria)
- Prof. Izet Zeqiri, PhD, Academic, SEEU, Tetovo (Macedonia)
- Prof. Ivan Marchevski, PhD, Rector, D.A. Tsenov Academy of Economics, Svishtov (Bulgaria)
- Doc. Igor Stubelj, PhD, Faculty of Management, Primorska University, Koper (Slovenia)
- Prof. Ivan Petkov PhD, Rector, European Polytechnic University, Pernik (Bulgaria)
- Prof. Isa Spahiu PhD, AAB University, Prishtina (Kosovo)
- Prof. Ivana Jelik PhD, University of Podgorica, Faculty of Law, Podgorica (Montenegro)
- Prof. Islam Hasani PhD, Kingston University (Bahrein)
- Prof. Jova Ateljevic PhD, Faculty of Economy, University of Banja Luka, (Bosnia & Herzegovina)
- Prof. Jove Kekenovski PhD, Faculty of Tourism, UKLO , Bitola (Macedonia)
- Prof. Jonko Kunchev PhD, University „Cernorizec Hrabar“ - Varna (Bulgaria)
- Prof. Jelena Stojanovic PhD, High medicine school for professional studies “Hipokrat”, Bujanovac (Serbia)
- Prof Karl Schopf, PhD, Akademie fur wissenschaftliche forchung und studium, Wien (Austria)
- Prof. Katerina Belichovska, PhD, Faculty of Agricultural Sciences, UKIM, Skopje (Macedonia)
- Prof. Krasimir Petkov, PhD, National Sports Academy “Vassil Levski”, Sofia (Bulgaria)
- Prof. Kamal Al-Nakib PhD, College of Business Administration Department, Kingdom University (Bahrain)
- Prof. Lidija Tozi PhD, Faculty of Pharmacy, Ss. Cyril and Methodius University, Skopje (Macedonia)
- Prof. Laste Spasovski PhD, Vocational and educational centre, Skopje (Macedonia)
- Prof. Lujza Grueva, PhD, Faculty of Medical Sciences, UKIM, Skopje (Macedonia)
- Prof. Lisen Bashkurti PhD, Global Vice President of Sun Moon University (Albania)
- Prof. Lence Mircevska PhD, High Medicine School, Bitola, (Macedonia)
- Prof. Ljubomir Kekenovski PhD, Faculty of Economisc, UKIM, Skope (Macedonia)
- Prof. Ljupce Kocovski PhD, Faculty of Biotechnical sciences, Bitola (Macedonia)
- Prof. Marusya Lyubcheva PhD, University “Prof. Asen Zlatarov”, Member of the European Parliament, Burgas (Bulgaria)
- Prof. Maria Kavdanska PhD, Faculty of Pedagogy, South-West University Neofit Rilski, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Prof. Maja Lubenova Cholakova PhD, Faculty of Public Health and Sport, SWU Neofit Rilski, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Prof. Mirjana Borota-Popovska, PhD, Centre for Management and Human Resource Development, Institute for Sociological, Political and Juridical Research, Skopje (Macedonia)
- Prof. Mihail Garevski, PhD, Institute of Earthquake Engineering and Engineering Seismology, Skopje (Macedonia)

Thirteenth International Scientific Conference
THE TEACHER OF THE FUTURE
25-28.5.2017, Budva, Montenegro

- Prof. Misho Hristovski PhD, Faculty of Veterinary Medicine, Ss. Cyril and Methodius University, Skopje (Macedonia)
- Prof. Mitko Kotovchevski, PhD, Faculty of Philosophy, UKIM, Skopje (Macedonia)
- Prof. Milan Radosavljevic PhD, Dean, Faculty of strategic and operational management, Union University, Belgrade (Serbia)
- Prof. Marija Topuzovska-Latkovikj, PhD, Centre for Management and Human Resource Development, Institute for Sociological, Political and Juridical Research, Skopje (Macedonia)
- Prof. Marija Knezevic PhD, Academic, Banja Luka, (Bosnia and Herzegovina)
- Prof. Margarita Koleva, PhD, Faculty of Pedagogy, University Neofit Rilski, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Prof. Margarita Bogdanova PhD, D.A.Tsenov Academy of Economics, Svishtov (Bulgaria)
- Prof. Mahmut Chelik PhD, Faculty of Philology, University "Goce Delchev", Shtip (Macedonia)
- Prof. Marija Mandaric PhD, Faculty of Hotel Management and Tourism, University of Kragujevac, Vrnjacka Banja (Serbia)
- Prof. Mustafa Kacar PhD, Euro College, Istanbul (Turkey)
- Prof. Marina Simin PhD, College of professional studies in Management and Business Communication, Sremski Karlovci (Serbia)
- Prof. Miladin Kalinic, College of professional studies in Management and Business Communication, Sremski Karlovci (Serbia)
- Prof. Mitre Stojanovski PhD, Faculty of Biotechnical sciences, Bitola (Macedonia)
- Prof. Miodrag Smelcerovic PhD, High Technological and Artistic Vocational School, Leskovac (Serbia)
- Prof. Nenad Taneski PhD, Military Academy "Mihailo Apostolski", Skopje (Macedonia)
- Prof. Nevenka Tatkovic PhD, Juraj Dobrila University of Pula, Pula (Croatia)
- Prof. Natalija Kirejenko PhD, Faculty For economic and Business, Institute of Entrepreneurial Activity, Minsk (Belarus)
- Prof. Nikolay Georgiev PhD, "Todor Kableshkov" University of Transport, Sofia (Bulgaria)
- Prof. Nikolina Ognenska PhD, Faculty of Music, SEU - Blagoevgrad (Bulgaria)
- Prof. Nedzat Korajlic PhD, Faculty of criminology and security, Sarajevo (Bosnia & Herzegovina)
- Prof. Nishad M. Navaz PhD, Kingdom University (India)
- Prof. Oliver Iliev PhD, Faculty of Communication and IT, FON University, Skopje (Macedonia)
- Prof. Oliver Dimitrijevic PhD, High medicine school for professional studies "Hipokrat", Bujanovac (Serbia)
- Prof. Paul Sergius Koku, PhD, Florida State University, Florida (USA)
- Prof. Primoz Dolenc, PhD, Faculty of Management, Primorska University, Koper (Slovenia)
- Prof. Predrag Trajkovic PhD, JMPNT, Vranje (Serbia)
- Prof. Petar Kolev PhD, "Todor Kableshkov" University of Transport, Sofia (Bulgaria)
- Prof. Pere Tumbas PhD, Faculty of Economics, University of Novi Sad, Subotica (Serbia)
- Prof. Rade Ratkovic PhD, Faculty of Business and Tourism, Budva (Montenegro)
- Prof. Rositsa Chobanova PhD, University of Telecommunications and Posts, Sofia (Bulgaria)
- Prof. Rumen Valcovski PhD, Imunolab Sofia (Bulgaria)
- Prof. Rumen Stefanov PhD, Dean, Faculty of public health, Medical University of Plovdiv (Bulgaria)
- Prof. Sinisa Zaric, PhD, Faculty of Economics, University of Belgrade, Belgrade (Serbia)

Thirteenth International Scientific Conference
THE TEACHER OF THE FUTURE
25-28.5.2017, Budva, Montenegro

- Prof. Sasho Korunoski, Rector, UKLO, Bitola (Macedonia)
- Prof. Sashko Plachkov PhD, Faculty of Pedagogy, University Neofit Rilski, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Prof. Sofronija Miladinovski, PhD, University Hadzi Zeka, Peja (Kosovo)
- Prof. Sreten Miladinovski, PhD, Dean, Faculty of Law, MIT University (Skopje)
- Prof. Snezhana Lazarevic, PhD, College of Sports and Health, Belgrade (Serbia)
- Prof. Stojan Ivanov PhD, Faculty of Public Health and Sport, SWU Neofit Rilski, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Prof. Svetlana Trajkovic PhD, High School of applied professional studies, Vranje (Serbia)
- Prof. Snezana Stoilova, PhD, High Medicine School, Bitola, (Macedonia)
- Prof. Stojna Ristevska PhD, High Medicine School, Bitola, (Macedonia)
- Prof. Suzana Pavlovic PhD, High health – sanitary school for professional studies, Belgrade (Serbia)
- Prof. Saad Motahir PhD, High School of Technology, Fez (Morocco)
- Prof. Sandra Zivanovic, PhD, Faculty of Hotel Management and Tourism, University of Kragujevac, Vrnjacka Banja (Serbia)
- Prof. Trayan Popkochev PhD, Dean, Faculty of Pedagogy, South-West University Neofit Rilski, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Prof. Todor Krystevich, Vice Rector, D.A. Tsenov Academy of Economics, Svishtov (Bulgaria)
- Doc. Tatyana Sobolieva PhD, State Higher Education Establishment Vadiym Getman Kiyev National Economic University, Kiyev (Ukraine)
- Prof. Tzako Pantaleev PhD, NBUUniversity, Sofia (Bulgaria)
- Prof. Tosko Krstev PhD, European Polytechnic University, Pernik (Bulgaria)
- Prof. Tihomir Domazet PhD, President of the Croatian Institute for Finance and Accounting, Zagreb (Croatia)
- Prof. Venelin Terziev PhD, University of Rousse, Rousse (Bulgaria)
- Prof. Violeta Dimova PhD, Faculty of Philology, University “Goce Delchev”, Shtip (Macedonia)
- Prof. Volodymyr Denysyuk, PhD, Dobrov Center for Scientific and Technological Potential and History studies at the National Academy of Sciences of Ukraine (Ukraine)
- Prof. Valentina Staneva PhD, “Todor Kableshev” University of Transport, Sofia (Bulgaria)
- Prof. Vladimir Lazarov PhD, European Polytechnic University, Pernik (Bulgaria)
- Prof. Vasil Zecev PhD, College of tourism, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Prof. Venus Del Rosario PhD, Arab Open University (Philippines)
- Prof. Yuri Doroshenko PhD, Dean, Faculty of Economics and Management, Belgorod (Russian Federation)
- Prof. Zlatko Pejkov, PhD, Faculty of Agricultural Sciences, UKIM, Skopje (Macedonia)
- Prof. Zivota Radosavljevik PhD, Dean, Faculty FORCUP, Union University, Belgrade (Serbia)
- Prof. Zoja Katru PhD, Prorector, Euro College, Istanbul (Turkey)
- Prof. Zorka Jugovic PhD, High health – sanitary school for professional studies, Belgrade (Serbia)

ORGANIZING COMMITTEE

- Robert Dimitrovski PhD, Faculty of Management, MIT University, Skopje (Macedonia)
- Venelin Terziev PhD, University of Rousse (Bulgaria)
- Maria Kavdanska PhD, Faculty of Pedagogy, South West University Neofit Rilski, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Sinisa Zaric, PhD, Faculty of Economics, University of Belgrade (Serbia)
- Snežana Milićević PhD, Faculty of Hotel Management and Tourism, University of Kragujevac, Vrnjačka Banja (Serbia)
- Evdokia Petkova, South West University “Neofit Rilski”, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Marios Miltiadou, PhD, Aristotle University of Thessaloniki (Greece)
- Azra Adjajlic – Dedovic PhD, Faculty of criminology and security, Sarajevo (Bosnia & Herzegovina)
- Misho Hristovski PhD, Faculty of Veterinary Medicine, Ss. Cyril and Methodius University, Skopje (Macedonia)
- Branko Boskovic PhD, College of Sports and Health, Belgrade (Bulgaria)
- Ana Dzumalieva PhD, South-West University “Neofit Rilski”, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Georgi Georgiev PhD, National Military University “Vasil Levski”, Veliko Trnovo (Bulgaria)
- Isa Spahiu PhD, International Balkan University (Macedonia)
- Violeta Dimova, PhD, University “Goce Delcev”, Stip (Macedonia)
- Mirjana Borota – Popovska, Centre for Management and Human Resource Development, Institute for Sociological, Political and Juridical Research, Skopje (Macedonia)
- Izet Zeqiri, PhD, South East European University, Tetovo (Skopje)
- Ekaterina Arabska, PhD, Vasil Levski National Military University, Veliko Tarnovo (Bulgaria)
- Nebojsa Cvetanovski, PhD, MIT University, Skopje (Macedonia)
- Rumen Valcovski PhD, Imunolab Sofia (Bulgaria)
- Miladin Kalinic, College of professional studies in Management and Business Communication, Sremski Karlovci (Serbia)

Thirteenth International Scientific Conference
THE TEACHER OF THE FUTURE
25-28.5.2017, Budva, Montenegro

Contents

PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF TEACHERS IN THE CONTEXT OF IMPROVING THE QUALITY OF EDUCATION	19
Laste Spasovski.....	19
TEACHERS AND UNIVERSITIES OF THE FUTURE - THE CONCEPTUAL MODERN CHALLENGES OF BULGARIA AND THE WORLD.....	25
Vyara Zhekova.....	25
Subin Subev	25
ANTECEDENTS OF ENTREPRENEURIAL INTENTION AMONG MACEDONIAN YOUTH: A QUALITATIVE APPROACH	31
Vesna Zabijakin Chatleska	31
Ruzica Cacanaska	31
Pande Lazarevski	31
AN ESP TEACHER AS THE IMPLEMENTER OF STRATEGIC THINKING AT THE TERTIARY LEVEL OF EDUCATION	37
Dragana Pešić.....	37
DECENTRALIZATION AND FINANCING OF PRIMARY AND SECONDARY EDUCATION IN THE REPUBLIC OF MACEDONIA	45
Florie Miftari.....	45
Besime Ziberi.....	45
EDUCATION AND EMPLOYMENT IN SOUTH EAST EUROPE	51
Kliment Naydenov	51
CONTEMPORARY FUNCTIONS OF TEACHERS	57
Amer Čaro.....	57
THE CENTRAL ROLE OF EDUCATION IN CREATING KNOWLEDGE AS A KEY ECONOMIC GROWTH FACTOR	65
Danijela Despotović.....	65
Slobodan Cvetanović	65
Maja Stošković.....	65
THE BEST MODELS AND STRATEGIES FOR A SUCCESSFUL TURNAROUND OF THE UNDERPERFORMING SCHOOLS	73
Rumiana Budjeva.....	73
EMOTIONAL INTELLIGENCE – A KEY ELEMENT IN THE PROFESSIONAL – PERSONAL PROFILE OF THE TEACHER	79
Krasimira Marulevska.....	79
FORMAL OR NON-FORMAL EDUCATION	85
Radomir Popovski.....	85
REPUBLIC OF MACEDONIA AND THE BENEFITS OF ACCESSION TO THE BOLOGNA PROCESS	93
Aleksandra Cibreva - Jovanovska.....	93
Liljana Pushova.....	93
Biljana Buzlevski	93
Aleksandar Dejanovski	93
TEACHERS AS EFFECTIVE LEADERS OF EDUCATION IN CLASSROOM: NEW DIMENSIONS	101
Dimitar Iskrev	101
TEACHERS' TRAINING FOR THE DEVELOPMENT OF INCLUSIVE ENVIRONMENT IN THE CLASSROOM	107

Thirteenth International Scientific Conference
THE TEACHER OF THE FUTURE
25-28.5.2017, Budva, Montenegro

Galya Kozhuharova	107
Veneta Uzunova.....	107
Vera Todorova	107
Daniela Ivanova	107
FUTURE TEACHERS THROUGH ACCESS TO EDUCATION	115
Liljana Milanova.....	115
INDIVIDUALIZED INSTRUCTION – THE EFFICIENT LEARNING MODEL	119
Vanesa Delalic	119
MEDIATION IN PRIMARY SCHOOL.....	125
Maria Dishkova.....	125
SOCIO-PEDAGOGICAL DIMENSIONS OF THE APPLICATION OF ELECTRONIC TRAINING FORMS IN THE STUDENTS' EXTRACURRICULAR ACTIVITY	133
Yuliana Kovachka.....	133
TEACHER COMPETENCE FOR INCLUSIVE EDUCATION IN MULTICULTURAL ENVIRONMENTS	137
Vedat Bajrami	137
INTERACTION BETWEEN INTERESTS, MOTIVATION AND CHOICE OF PROFESSIONAL FOCUS IN HIGHER EDUCATION BY STUDENTS: SCOPE OF SOCIAL SCIENCES	147
Daniela Koteska Lozanoska.....	147
KNOWLEDGE CREATION IN INSTITUTIONS OF HIGHER EDUCATION	153
Driton Sylqa	153
KNOWLEDGE AND UNDERSTANDING IN BUSINESS ANALYSIS – A KEY REQUIREMENT FOR THE FORMATION OF SKILLS AND COMPETENCE FOR SUCCESSFUL BUSINESS DEVELOPMENT	159
Rositsa Ivanova.....	159
INNOVATIVE EDUCATIONAL TECHNOLOGIES FOR TRAINING FUTURE LAWYERS	165
Nadezhda Krasteva	165
Vladislav Krastev.....	165
TEACHER AND HIS PROFESSIONAL RESPONSIBILITY IN THE EDUCATIONAL PROCESS AND TEACHING	171
Afrdita Ilazi-Hoxha.....	171
INTERACTIVE METHODS IN THE STUDENT'S TRAINING	175
Katya Mollova	175
Hristina Milcheva.....	175
Anushka Uzunova.....	175
Pavlina Teneva.....	175
Mariyana Petrova.....	175
Krasimira Takucheva	175
CHANGES OF THE TEACHER'S ROLE IN HIGHER EDUCATION IN THE FUTURE.....	179
Lindita Skenderi.....	179
CENTRAL FACTORS OF ENVIRONMENTAL EDUCATION	183
Snezana Stavreva Veselinovska.....	183
Snezana Kirova	183
Gordana Trajanovska	183
THE STUDENTS' SELF-ASSESSMENT BASED ON STANDARDS THAT DEVELOPS THE TEACHING AND INFLUENCES IN THE LEARNING RESULTS	191
Isa Spahiu.....	191
Edita Kamberi Spahiu	191
APPLICATION OF THE STUDENTS PEER-ASSESSMENT IN THE TEACHING PROCESS	201

Thirteenth International Scientific Conference
THE TEACHER OF THE FUTURE
25-28.5.2017, Budva, Montenegro

Valdeta Zenuni-Idrizi	201
PARENT-TEACHER PARTNERSHIP IN SERBIA PRESCHOOLS.....	207
Vesna Lj. Minic	207
Snezana P. Perisic	207
TEACHING STUDENTS IN THE SPIRIT OF DUAL EDUCATION	213
Ljiljana Pecić	213
Milomir Mijatović.....	213
PEDAGOGY STUDENTS' PERCEPTION OF CHILDREN'S LEGAL EDUCATION.....	219
Blaga Georgieva Dzhorova.....	219
THE ROLE OF TEACHERS IN DEVELOPING FLEXIBILITY AS A COMPONENT OF CREATIVE THINKING IN MATHEMATICS EDUCATION	227
Sanja Maričić	227
Dragica Đurović.....	227
THE ROLE OF EMOTIONAL COMPETENCE IN EDUCATION AS ONE OF THE MAJOR REGULATORS OF THE MODERN SOCIETY	233
Gergana Avramova	233
PRE-GRADUATION PRACTICE ORGANIZATION – MANAGEMENT OF POSSIBILITIES AND ANALYSIS OF NECESSITY	239
Diana Kireva	239
EDUCATIONAL STRATEGY FOR DEVELOPEMNT OF ONLINE MASTERS DEGREE PROGRAM OF eHEALTH.....	243
Polina Mihova.....	243
Georgi Petrov	243
Kristian Hadjiev	243
THE IMAGE OF THE LECTURER IN THE EYES OF THE STUDENTS	251
Atanaska Teneva	251
Ana Yaneva.....	251
THE INEVITABILITY OF MEDIAS AND TECHNOLOGY AS THE LEADING TEACHING TOOLS OF THE FUTURE	257
Djukica Mirkovic	257
Tijana Vasiljevic – Stokic	257
Miodrag Smelcerovic.....	257
THE IMPORTANCE OF SOCIAL AND ETHICAL PROFESSION PROFESSOR	263
Ljiljana Stošić Mihajlović.....	263
THE CONNECTION OF THE AGENTS OF SOCIALIZATION AND SOCIAL EMOTIONAL DEVELOPMENT OF CHILDREN.....	271
Snezana Stavreva Veselinovska.....	271
Snezana Kirova	271
Vesna Petrova	271
PROBLEMS OF THE SEXUAL EDUCATION – CONTEMPORARY ISSUES AND PERSPECTIVES	283
Nikola Sabev	283
PHYSICAL EDUCATION TEACHING AND ITS IMPACT ON ABILITIES OF MALE AND FEMALE STUDENTS ATTENDING JUNIOR GRADES OF ELEMENTARY SCHOOL	289
Nevenka Zrnzević	289
Vuko Lakušić.....	289
COACHING AS TEACHING - BUILDING RELATIONSHIPS.....	297
Danica Piršl.....	297
Nadežda Stojković	297

Thirteenth International Scientific Conference
THE TEACHER OF THE FUTURE
25-28.5.2017, Budva, Montenegro

Vančo Bojkov	297
DIMENSIONS OF CLASSROOM ENVIRONMENTS LINKED TO THE LEARNING OUTCOMES – REVIEW OF STUDIES AND PERSPECTIVES	303
Albulena Metaj Macula.....	303
BUDGET TRANSPARENCY IN HIGHER EDUCATION AS A SEGMENT OF SOCIAL RESPONSIBILITY.....	307
Travar Ostoja	307
Vidović Aleksandra	307
NEW WAVE OF EDUCATION IN TOURISM –CHALLENGES AND SOLUTIONS	313
Krasimira Staneva.....	313
CONTEMPORARY MANAGEMENT STYLES WITHIN THE CATERING INDUSTRY IN MONTENEGRO.....	319
Olivera B. Popović.....	319
ECO LABELS IN FUNCTION OF SUSTAINABLE TOURISM DEVELOPMENT	323
Marina Jovičević Simin	323
Dušan Ristić	323
Miladin Kalinić	323
THE TRANSITION PATH FROM EDUCATION TO EMPLOYMENT –EVIDENCE FROM MACEDONIA	327
Besime Ziberi.....	327
Florie Miftari.....	327
THE KNOWLEDGE TRANSFER: STRATEGY OF THE MODERN ORGANIZATIONS	333
Sanja Nikolic.....	333
Sreten Miladinovski	333
NEW TECHNOLOGY AND R&D AS A CRUCIAL FACTOR FOR ECONOMIC DEVELOPMENT.....	339
Marija Zarezankova-Potevska	339
SOME COMPETENCES REQUIRED OF FUTURE TEACHERS OF TECHNOLOGY AND ENTREPRENEURSHIP FOR SUCCESSFUL CAREER.....	345
Silvia Garnevska	345
RELEVANCE OF THE METHODOLOGY ROIT IN ASSESSING MOTIVATIONAL TRAININGS WITH ECONOMICALLY INACTIVE YOUNG PEOPLE	353
Kamelia Petkova	353
ORGANIZATIONAL STRUCTURE OF CORPORATIONS AND INNOVATION AS A DETERMINANT OF COMPETITIVE ADVANTAGE	361
Jelena Ristić	361
Dragana Đurić	361
Drago Cvijanović	361
THE COMPETENCES OF MANAGERS - A SIGNIFICANT FACTOR FOR THE COMPETITIVE ADVANTAGE OF MODERN ORGANIZATIONS.....	371
Toni Soklevski	371
Gordana Tasevska.....	371
Jasmina Vasilevska	371
STYLES OF MANAGEMENT AND RISK ACCEPTANCE – THE CASE OF THE BUSINESS INCUBATOR SUBOTICA	375
Zedi Ildiko.....	375
Robert Dimitrovski	375
Venelin Terziev.....	375
THE LEADER’S ROLE IN FOSTERING AND MANAGING ORGANIZATIONAL CHANGES.....	391
Brikend Aziri	391

Thirteenth International Scientific Conference
THE TEACHER OF THE FUTURE
25-28.5.2017, Budva, Montenegro

Raman Ismaili	391
Etem Iseni	391
ENHANCING THE THEORY AND PRACTICE IN PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIPS THROUGH THE MACEDONIAN PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP MODEL	397
Iskra Belazelkoska Borizovska	397
Ljubomir Kekenovski	397
DETERMINANTS OF PUBLIC INVESTMENT AND THEIR IMPACT ON ECONOMIC GROWTH: THE CASE OF KOSOVO.....	403
Fisnik Morina.....	403
Abdylmenaf Bexheti	403
REGIONAL DEVELOPMENT AS AN IMPERATIVE FOR FOSTERING THE DEVELOPMENT OF REPUBLIC OF MACEDONIA	409
Izet Zeqiri.....	409
Jeton Mazllami.....	409
NEW MODEL OF CORPORATE GOVERNANCE - SCHEDULE FOR NEW ECONOMIC THEORY	423
Halil Kalač	423
FISCAL CONSOLIDATION OF THE REPUBLIC OF MACEDONIA WITHOUT DELAY	433
Blagoja Spirkoski.....	433
Radica Dishlieska Gramatikova.....	433
AN EMPIRICAL INVESTIGATION OF FACTORS AFFECTING THE BALANCE OF TRADE AND EXTERNAL DEBT OF BALKAN COUNTRIES	441
Valdrin Misiri.....	441
Fisnik Morina.....	441
REVISING THE FUNDAMENTAL ACCOUNTING CATEGORIES IN THE CONCEPTUAL FRAMEWORK FOR FINANCIAL REPORTING	449
Borislav Boyanov.....	449
THE ECONOMIC BENEFIT OF THE APPLICATION OF CHANGES IN THE USED ACCOUNTING ESTIMATES.....	455
Valentina Staneva	455
THE IMPORTANCE OF FINANCIAL REPORTING FOR INVESTMENT DECISION MAKING....	461
Olivera Gjorgieva-Trajkovska	461
Blagica Koleva.....	461
Krume Nikoloski.....	461
TRANSFORMATION OF THE FINANCIAL REPORTING IN THE DIRECTION OF BUSINESS REPORTING	469
Zoran Davidovac.....	469
Vladimir Grdinić.....	469
DEVELOPMENT OF A SIMULATION MODEL FOR ACCOMPLISHING EFFECTIVE POLICY FOR LOGISTIC SERVICES	475
Venelin Terziev.....	475
Vanya Banabakova	475
Svilen Stefanov	475
CUSTOMER RELATIONSHIP MANAGEMENT (CRM)	485
Venelin Terziev.....	485
Vanya Banabakova	485
DESIGNING THE MARKETING STRATEGIES OF LARGEST B&H IMPORTERS	493
Veldin Ovčina	493
Semina Klarić.....	493

CENTRAL FACTORS OF ENVIRONMENTAL EDUCATION

Snezana Stavreva Veselinovska

University „Goce Delcev“ – Stip, Faculty of educational of sciences, Republic of Macedonia
snezana.veselinovska@ugd.edu.mk

Snezana Kirova

University „Goce Delcev“ – Stip, Faculty of philology, Republic of Macedonia
snezana.kirova@ugd.edu.mk

Gordana Trajanovska

University „Goce Delcev“ – Stip, Faculty of educational of sciences, Republic of Macedonia
gordetranjanovska90@gmail.com

Abstract: This paper analyzes the roles of the following central factors of environmental education: family, preschool institutions, schools, groups of peers, media, and social organizations and institutions.

A review of the features and impact of these central factors allows the reader insight and understanding of the meaning they have for environmental education. Even though each of the central factors plays an important role in the development of environmental awareness and the acquisition of the necessary knowledge in this field, the primary roles given to the school which allows the adoption of environmental knowledge in a systematic and organized manner.

The question is how much the potentials of school are used and how successfully school responds to the needs of environmental education. In order to justify its role of the leading factor in forming students' environmental awareness, the programs should be modernized, teachers further trained, and the school should intensify its cooperation with other institutions.

Keywords: central factors, environmental knowledge, environmental education, environmental awareness.

**ЦЕНТРАЛНИ ФАКТОРИ НА ЕКОЛОШКОТО ВОСПИТУВАЊЕ И
ОБРАЗОВАНИЕ**

Снежана Ставрева Веселиновска

Универзитет “Гоце Делчев” – Штип, Факултет за образовни науки, Република Македонија
snezana.veselinovska@ugd.edu.mk

Снежана Кирова

Универзитет “Гоце Делчев” – Штип, Филолошки факултет, Република Македонија
snezana.kirova@ugd.edu.mk

Гордана Трајановска

Универзитет “Гоце Делчев” – Штип, Факултет за образовни науки, Република Македонија
gordetranjanovska90@gmail.com

Резиме: Во овој труд се анализираат улогите на следните централни фактори во еколошкото воспитување и образование: семејството, предшколските установи, училиштата, групите на врстници, медиумите и општествените организации и установи.

Прегледот на карактеристиките и влијанието на централните фактори овозможува на читателот увид и значењето кои тие го имаат за еколошкото воспитување и образование. Иако секој од наведените централни фактори има значајна улога во развојот на еколошката свест и стекнување на неопходните знаења од оваа област, примарна улога се дава на училиштето кое овозможува усвојување на еколошки знаења на систематски и организиран начин.

Се поставува прашањето колку потенцијалите на училиштето се користат и колку училиштето успева да одговори на современите потреби на еколошкото воспитување и образование. За да училиштето ја оправда улогата на водечки фактор во формирање на еколошката свест на учениците, програмите би требало да се осовременуваат, наставниците дополнително да се усовршуваат, а училиштето треба да ја интензивира соработката со други институции.

Thirteenth International Scientific Conference
THE TEACHER OF THE FUTURE
25-28.5.2017, Budva, Montenegro

Клучни зборови: централните фактори, знаење за животната средина, образованието за животна средина, еколошка свест

1. ВОВЕД

Преку еколошкото воспитување и образование децата стекнуваат знаења, формираат ставови и вредности, развиваат емоционална осетливост за потребите на природата и потребите на човекот за поквалитетен живот. Меѓутоа, не е јасно преку кои механизми и на која возраст се развиваат ставовите, чувствата и знаењата за животната средина. Дали ставовите кон околината поуспешно се изградуваат кај децата на помала возраст или во подоцнежните фази на животот? Која улога ја имаат семејството, образовните институции и медиумите? Колку е значајно дали некој живее во село или во град? Што има поголемо значење за развивање на еколошката свест: факторите на социјализација или факторите на личноста? (Станишиќ, 2008).

Најопштата поделба на факторите за еколошкото воспитување и образование е поделбата на надворешни (централни) и внатрешни (фактори на личноста). Помеѓу надворешните централни фактори, се вбројуваат семејството, училиштето, групата на врсници, медиумите и работната средина (Андевски, 1997, Кундачин, 2002). Покрај наведените фактори, Клеменовиќ - 2004 придава значење и на музеите, научните центри, резервати, и паркови, зоолошки и ботанички градини, библиотеки, како и невладини и непрофитни организации. Брун – 2001, оди и чекор понатаму и во централните фактори ги вбројува и општетсвените организации за млади и институциите за образование на возрасните (работнички народни универзитети, струковни здруженија).

Емпииските наоди укажуваат на тоа дека учениците и наставниците ги истакнуваат училиштата и медиумите како најзначајни фактори на еколошкото воспитување и образованието (Станишиќ, 2008). Сепак, учениците во поголем процент (25%) во однос на наставниците (14%) ги истакнуваат родителите како значајни извори на информации за заштита на животната средина и здравиот начин на живот. Наспроти тоа, Кундачин (2006) примарна улога дава на училиштето и семејството. Заштитата на животната средина и здравиот начин на живот не се теми за кои учениците разговараат со своите врсници. Истражувањата покажуваат дека ниту учениците а ниту и наставниците не ги сметаат врсниците како фактори кои значително придонесуваат на процесот на еколошкото воспитување и образование. Меѓутоа, учениците се мотивирани да учествуваат во поедини еколошки активности доколку истите би ги реализирале со своите врсници. Се покажува, дека, врсниците се значаен, но неискористен ресурс за еколошкото воспитување и образование (Станишиќ, 2008).

Со оглед на тоа дека големо значење во процесот на социјализација на младите имаат централните фактори, во материјалот ќе се анализира прашањето на улогата на семејството, предшколските установи, училиштата, групите на врсници, медиумите и општетсвените организации и институции во еколошкото воспитување и образование. Значајно е да се нагласи дека постои взаемна поврзаност на овие фактори. Исто така, наведените фактори немаат еднакво значење и влијание и тешко е да се определи кој фактор е најзначаен во еколошкото воспитување и образование.

2. СЕМЕЈСТВОТО И ЕКОЛОШКОТО ВОСПИТУВАЊЕ И ОБРАЗОВАНИЕ

Иако во литературата често пати се истакнува дека семејството е еден од најзначајните фактори на еколошкото воспитување и образование (Брун -2001; Маркоска, 2002; Николиќ, 2003; Клеменовиќ, 2004) се проценува дека улогата на семејството во еколошкото воспитување и образование не е доволно емпииски истражена (Андевски, 1997; Стојановиќ, 1997; Мишковиќ, 1997; Килибарда, 1998).

За стекнување на еколошката култура во семејството посебна улога имаат јасните претстави на возрасните за значењето на здравата животна средина за квалитетот на животот на луѓето денеска и во иднина, како и однесувањето во секојдневните ситуации во согласност со еколошките принципи. Во кругот на семејството детето ги стекнува основните здравствени-хигиенски и работни навики, претставите за доброто и лошото, здравото и штетното, убавото и грдото. Ако родителот сака да изгради кај детето одредени морални, естетски и еколошки вредности, навики и норми на однесување, тоа може да се оствари, преди се, со личен пример.

Имајќи предвид дека воспитувањето и образованието е двосмерен процес, значајно е влијанието кои децата го имаат на своите родители. Децата денеска често поседуваат знаења кои го надминуваат нивото на знаења на нивните родители. Со оглед на тоа дека поголемиот број на денешните родители во текот на

Thirteenth International Scientific Conference
THE TEACHER OF THE FUTURE
25-28.5.2017, Budva, Montenegro

школувањето не стекнале систематски знаења од областа на екологијата, тие од децата добиваат информации и факти за заштита на животната средина.

Неопходно е да се нагласи дека семејството во знатно помала мера има образовна улога, а многу повеќе ја исполнува воспитната улога. За разлика од училиштето, семејството не е основен фактор за пренесување на знаењата од областа на заштита на животната средина.

Кога се во прашање еколошките знаења, влијанието на семејството во современите услови се слаби, од причини што зајакнуваат останатите елементи на општествената структура, преди се училиштето и медиумите (Андевски и Кундачина, 2004). Меѓутоа, кога се зборува за заштита на животната средина е неспорно е воспитното влијание кое семејството го има на децата.

За развојот на еколошката свест и еколошка култура на децата е значајно кои интереси се поставуваат пред членовите на семејството, кои мотиви се побудуваат кај нив, како и дали личните интереси се ставаат пред интересите на целата човечка популација. Од посебно значење е како во семејството се реагира на секојдневната деградација на животната средина во просторот во кој живее семејството.

На полето на еколошкото воспитување и образование, семејството и училиштето можат да соработуваат на различни начини. Потребно е да се вклучат родителите во работата на училиштето и овозможување отворање на училиштето кон семејството. Во овој контекст, соработката подразбира посета на родителите на часови, заеднички излети и ескурзии, работни акции на родителите, учениците и наставниците, организирање на трибини на кои учениците, родителите и наставниците ги промовираат и дискутираат за еколошките проблеми, учество на родителите во организација и реализација на приредби, изложби и свечаности со тема заштита и унапредување на животната средина. Тоа е прилика да учениците, наставниците и родителите направат нешто за развивање на сопствената еколошка свест и еколошка култура.

3. ПРЕДУЧИЛИШНИТЕ УСТАНОВИ И ЕКОЛОШКО ВОСПИТУВАЊЕ И ОБРАЗОВАНИЕ

Предучилишната установа има задача да низ осмислена игра ја развива сестрана творечка личност кај детето. Предучилишниот период е значаен за развој – во овој развоен период детето стекнува први сознанија, ги развива вештините, стекнува навики, учи низ организираната и осмислена игра, формира слика за себе и се запознава со сопствената креативност (Маркоска -2002). Исто така, овој период е најпогоден за стекнување на навики и вештини кои се засновани на еколошки принципи. Оттука нема дилеми околу тоа кога би требало да започне процесот на еколошкото воспитување им образование. Меѓутоа, се поставува прашањето колку децата во предшколскиот период се способни да го разберат значењето на еколошката проблематика и заштитата на животната средина. Поголемиот број на поими од оваа област се апстрактни, а децата немаат способност на апстрактното мислење. Поимите како што се кружење на материите во природата, трансформирање на сончевата во животна енергија, рамнотежата помеѓу екосистемот, општата поврзаност на сето тоа во биосферата како целина, понекогаш и на возрастните им е тешко разбирлива.

Исто така, сваќањето дека секој поединец е лично одговорен за судбината на човештвото, односно, да од секој поединец се очекуваат извесни одречувања поради животот на идните генерации, тешко е прифатлив за детскиот егоцентризам кој го карактеризира предшколскиот период (Каменов, 2005). Децата на оваа возраст тешко е да разберат дека се, па дури и природните ресурси имаат свој крај и дека не можат вечно да се обновуваат. Иако децата од предучилишната возраст немаат развиено апстрактно мислење, чувството за природата и доживување на животната средина може да се оствари на ниво на интуитивно мислење низ различни искуства. Разбуденото чувство за природата и опкружувањето се смета за основа за развивање на вредностите, ставовите и навиките засновани на еколошки принципи. Всушност, тоа повеќе е тешко да се разбуди кај одрасните. Лесно е да се стекнат определени знаења, меѓутоа да се развие чувството на грижа и љубов кон природата значително е полесно во периодот на детството, отколку подоцна во текот на животот.

Од таа причина, еколошкото воспитување и образование во предшколскиот период подразбира, преди се, развој на емоционално- моралниот однос на детето кон природата и опкружувањето. Меѓутоа, еколошкото воспитување и образование во предучилишниот период не е поставен само на емоционална основа. Тоа подразбира спој на емоционалното и рационалниот. Почетоците на доживувањето и разбирањето на животната средина претпоставуваат средба со природата и искуството од активниот однос со неа, во текот кога се одвиваат не само емоционални туку и значајни процеси (Клеменовиќ, 2004).

Thirteenth International Scientific Conference
THE TEACHER OF THE FUTURE
25-28.5.2017, Budva, Montenegro

Сознанијата за природата и потреба за нејзиното зачувување течат напоредно со усвојување на моралните вредности и ставови кои определуваат посакано однесување во природното опкружување.

Еден од основните услови за успешно остварување на целта на еколошкото воспитување и образование на децата од предучилишната возраст е да децата бидат позитивен пример на еколошкото потребно однесување. Кај децата во тој период е изразена способноста за имитација и многу е позначајно како воспитувачот се однесува од тоа што зборува. Корисно е воспитувачот да учествува со децата во активностите како што се : садење на билки, чување на животни, чистење на внатрешниот и надворешниот простор и слично.

Улогата на предучилишната установа и воспитувачите е да овозможат на детето емотивно да ја доживи природата, да развива љубовта према сите живи битија, да со своите чула ја запознае природата, пријатно да се чувствува кога е во природа и природата да ја доживее како дел од своето опкружување. Во градинка не е примарно стекнување на еколошки знаења, ниту децата би требало да се оптоваруваат со еколошки катастрофи и последиците на еколошката криза. Детството е период во кој детето би требало да ужива, да биде среќно, весело и разиграно што престојот во природата го овозможува тоа.

4. УЧИЛИШТЕ И ЕКОЛОШКО ВОСПИТУВАЊЕ И ОБРАЗОВАНИЕ

Еколошкото воспитување и образование треба да придонесе за развивање на еколошката свест, а успехот во остварување на таа цел зависи од добро осмислената и научно заснованата еколошка политика. Во зависност од тоа каква е политиката на општеството према одржливиот развој и заштита на животната средина зависи какви еколошки содржини ќе бидат во наставните програми и колку значење ќе придаваат на еколошкото воспитување и образование. Училиштето дава најсистематски и најпотполни знаења и умеења неопходни за развивање на еколошката свест и култура.

Благодарейќи на својата организација и програмските содржини кои ги нуди, со пратење и вреднување на успехот на ученикот, со поврзување на опкружувањето и потпирање на тековините на педагошката наука и практика, училиштето претставува најзначаен фактор во развојот на еколошката свест и културата на ученикот. Целите на еколошкото воспитување и образование кои училиштето треба да ги оствари се однесуваат на тоа учениците да стекнат основни знаења за состојбата на човековата средина, со процесите кои ја загрозуваат, начините на решавање и намалување на еколошката криза и развој на навиките и позитивниот став кон објектите на природата.

Меѓутоа, се поставува прашањето дали училиштето е релевантна институција од која бараме највисок степен на одговорност за развивање на еколошката свест на друштвото. Колкава е навистина неговата моќ? Дали е доволно да се имаат еколошки содржини само во наставата?

Битно е да се нагласи, дека сите предности кои се напред наведени се однесуваат на “идеално училиште” и идеален образовен систем. Училиштето може да има многу силно и значително влијание, доколку наставните програми се креирани така да одговараат на потребите и способностите на децата, како и барањата и стандардите на современиот живот. Оправдано е сомнението дека училиштето заостанува зад своето време и често промените се случуваат многу побрзо од можноста училиштето да ги прати (Андевски, 1997). Потребно е да помине доста време да во училиштето влезе нова содржина, да се применат нови методи, нови форми на работа. За жал, емпириските сознанија за придонесот на нашиот образовен систем за развивање на еколошката свест и еколошката култура укажуваат на тоа дека училиштето само делумно ја задоволува образовната компонента, додека воспитната функција во главном е запоставена (Брун, 2001; Недељковиќ, 2005; Кундачина, 2006; Мишковиќ, 2007; Станишиќ, 2008).

Исто така, во нашите училишта постои проблемот на недоволна актуелизација на поедини програмски содржини кои се погодни за развивање на емоционалната и вољевата компонента на еколошката свест на ученикот (Кундачина, 2006). Од таа причина се инсистира на поголем број на еколошки содржини во наставните планови и програми, како и на што поголем број на активности и акции кои кај ученикот ја развиваат одговорноста кон природата.

Со осовременување на наставните планови и програми во доменот на еколошкото воспитување и образование е една од најприоритетните задачи на екологизацијата на образованието. Резултатите на истражувањата зборуваат дека постоечките содржини во нашиот образовен систем не одговараат на потребите за квалитетното и ефикасно еколошко образование (Недељковиќ, 2005).

Thirteenth International Scientific Conference
THE TEACHER OF THE FUTURE
25-28.5.2017, Budva, Montenegro

Покрај воведување на нови еколошки содржини во наставните програми, неопходно е еколошките содржини да се обработуваат како во рамките на секој предмет посебно, така и тематски, поврзувајќи ги содржините од различните предмети на основа заедничка тема.

За да се оствари ова, наставниците мораат да имаат еколошки знаења, да се однесуваат во согласност со еколошките принципи и да применуваат иновативни методи и начини на работа кои се во согласност со возраста, способностите, интересирањата и претходните знаења на ученикот. Со цел на повквалитетно еколошко воспитување и образование на ученикот потребно е теоретски да се согледаат и емпириски истражат во која мера и како поедини чинители во училиштата придонесуваат за остварување на основната цел не еколошкото воспитување и образување.

Неопходна е анализа на наставните програми и учебниците, испитување на наставните и воннаставните активности, јавна и културна дејност на училиштето, училишниот амбиент и улогата на наставникот, стручни соработници, родителите, општествени институции и организации во еколошкото воспитување и образување на учениците.

5. ГРУПИ НА ВРСНИЦИ Е ЕКОЛОШКО ВОСПИТУВАЊЕ И ОБРАЗОВАНИЕ

Терминот “врсници” подразбира деца или млади со иста или слична хронолошка возраст со кои поединецот се дружи. Сличните потреби, интересирања, задоволување на психолошките и социјалните потреби преку интеракција ја прави основата на формирање на групи на врсници. Поимот “групи на врсници” се однесува како на формални групи (пр. група во градинка, училишен клас), така и на неформални групи кои се формираат врз основа на заеднички активности, слични интересирања или меѓусебни склоности (Спасеновиќ, 2008).

Ставовите, вредностите и начините на однесување кои доминираат во групите на врсници делуваат на поединецот така што тој почнува да ги усвојува и ги прифаќа како сопствени. Исто така, членовите на групата на врсници вршат контрола во однесувањето така што одобруваат и наградуваат определено однесување или го казнуваат и отфрлаат. Значителното влијание кој групата на врсници го има на социо-емоционалниот и когнитивниот развој на детето, ја отвора вратата за собирање на знаења, ставови и систем на вредности засновани на еколошките принципи и за поттикнување на еколошки саканото однесување. Со оглед на тоа дека со истек на времето влијанијата на семејството и училиштето слабаат, особено во периодот на адолесценцијата, неопходно е да се усмери активности наменети на групите на врсници.

Имајќи предвид дека односот помеѓу децата и возрасните е асиметричен и дека децата и младите многу полесно ги прифаќаат правилата на однесување на нивните врсници, не е пожелно да тие ги доживуваат еколошките барања како притисок од возрасните. Од таа причина, треба да се прилагодат на потребите на децата, афинитетите и интересирања и воведување на еколошки принципи во нивните активности.

Децата и младите доста време поминуваат со користење на компјутерот, поради што би било корисно да им се понудат образовни софтвери кои ја промовираат заштитата и зачувување на животната средина. Исто така, важно е еколошки да се анимираат оние поединци за кои се знае дека се омилен во групата и затоа преку нив да се внесат сите членови на групата во еколошките активности.

Освен тоа, децата и младите сакаат да склучуваат нови пријателства и од таа причина треба да им се овозможи да се вклучат во летни училишта и кампови кои ќе им дадат можност да ги задоволат социјалните потреби, а притоа да создадат еколошки навики, ставови и вредности.

Како е веќе наведено, секој учесник во еколошкото воспитување и образование има посебна улога и значење, особено во определен период на развој на поединецот. Влијанието на групата врсници ма младите е поинтензивен во периодот кога влијанието на семејството и училиштето започнува да слабее. Тоа е период кога сите еколошки активности треба да се организираат така што ќе ја заинтересираат целата група и на тој начин ќе се опфатат што поголем број на нејзините членови.

6. МЕДИУМИТЕ И ЕКОЛОШКОТО ВОСПИТУВАЊЕ И ОБРАЗОВАНИЕ

Различните форми на медијската култура во просторот на социјализациските влијанија го формираат начинот на однесување и размислување на младите и придонесуваат за формирање на претстава за себе, за другите и за природното опкружување.

Thirteenth International Scientific Conference
THE TEACHER OF THE FUTURE
25-28.5.2017, Budva, Montenegro

Кога е во прашање екологијата се покажало дека медиумите имаат индивидуално општетсво значење (Николиќ, 2003). Тие влијаат како на развивање на еколошката свест и еколошката култура на поединецот и на подигнување на нивото на еколошката свест и култура на целокупното општество.

Медиумите придонесуваат во остварување на хуманизацијата и екологизацијата на општеството. Силата на медиумите е во “природата на нивното влијание на луѓето, во нивната непосредност, интересантност, привлечност, актуелност, динамичност, приемчивост, како и современоста на јазикот со кој се обраќа на корисниците – читателите, слушателите и гледачите “ Педагошка енциклопедија, 1989). Како едно од посебните својства на медиумите се наведува неограничното владеење со просторот и можноста на тој простор да се сместат огромен број на информации кои се во функција на учење.

Современата технологија ги укинала како временските така и просторните растојанија. Преку медиумите, човекот станал сведок на настани на простори кои му се физички достапни (Брун, 2001). Медиумите посветуваат внимание на проболематиката на заштита на човековата околина. Штмпата, радиото, телевизијата и интернетот информираат за активностите врзани за заштита на животната средина. На тој начин се остварува неформалното еколошко воспитување и образование. Меѓутоа, се поставува прашање на квалитетот, обемот и содржината на информациите кои ги пренесуваат медиумите.

Често пати се укажува на отсуство на систематизирано, смислено и целисходно ангажирање на медиумите во развојот на еколошката свест и еколошката култура на друштвото (Кундача, 2006). Медиумите воглавном се ориентирани кон информирање за конкретни настани, а помалку се усмерени кон фундаменталната едукација. За да се зголеми степенот на гледаност медиумите често известуваат за еколошките катастрофи и скандалите.

На тој начин, кај луѓето се создава чувство на страв, немоќ, негативно исчекување на иднината, а помалку се поттикнуваат на промени во однесувањето и на активности со цел зачувување на животната средина. Во таа смисла, воспитно – образовното влијание на медиумите во областа на заштита на животната средина во многу зависи од начинот и содржината која ја пласираат медиумите, како и од професионалноста и стручноста на нивните кадри (Николиќ, 2003).

Резултатите од истражувањата кои го проучувале влијанието на масовните медиуми на развојот на еколошката свест, не се единствени. Поедини автори (Фиеткау и Кесел, Мурс, според : Андевски, 1998) сметаат дека често пати се преценува можноста на позитивното влијание на медиумите врз формирање нови вредности, ставови или начини на мислење, мкако и да медиумите можат да имаат негативни ефекти на поединци заради необјективни и сензационални извештаи за проблемите на животната средина. Од друга страна, мнозинството автори (Ѓорѓевиќ, 1993; Мишковиќ, 1997; Андевски, 1998) придаваат големо значење на влијанието на медиумите на развој на еколошката свест и еколошката култура.

Во воспитно образовниот процес важно е да се оспособи поединецот критички да се однесува према информациите кои му се нудат и да биде внимателен во изборот на информациите. Со оглед на тоа, дека децата и младите се подложни на влијанието на медиумите неопходно е да развие медиумска писменост која подразбира способност на пристап, анализа и рефлексии на медиумските содржини; идентификација на изворите на содржината на медиумите и нивниот општетсвен и културен контекст ; интерпретација на пораките и вредностите кои ги испраќаат медиумите и активно учество на младите во општеството по пат на медиумите. Младите би требало да се подучуваат како да ги користат медиумите како инструменти на општетсвениите промени, да владеат со критериумите за селекција и вреднување на информациите кои ги пласираат медиумите и да ги запознаат алтернативните форми на медиумската култура (Ѓериќ и Студен, 2006).

7. ОПШТЕСТВЕНИТЕ ИНСТИТУЦИИ И ОРГАНИЗАЦИИ И ЕКОЛОШКОТО ВОСПИТУВАЊЕ И ОБРАЗОВАНИЕ

Поради комплексноста на проблемот на заштита на животната средина не е доволно со него да се занимаваат единствено семејството и/или институциите од формалното образование. Општетсвените институции кои можат да имаат важна улога во еколошкото воспитание и образование се библиотеците, музеите, зоолошките и ботаничките градини и националните паркови.

Постојат голем број општетсвени организации во кои граѓаните се здружуваат заради зачувување на животната средина, заштитата на природата, растенијата и животните. Тие се јавуваат во различни форми, како центри, форуми, друштва, движења, сојузи, унии, фондации, советувашишта и здруженија. Треба да се нагласи дека примарна цел на овие организации и институции не е воспитно – образовната работа. Секоја во

Thirteenth International Scientific Conference
THE TEACHER OF THE FUTURE
25-28.5.2017, Budva, Montenegro

својот домен, овие организации и институции имаат за цел да направат природната и културната оставина, директно пристапна на јавноста.

Во Република Македонија постојат значајни државни институции кои се бават со еколошката проблематика, како што се Министерство за животна средина и просторно планирање, Министерство за здравство, Министерство за земјоделство, шумарство и водостопанство и повеќе заводи, на кои примарна цел не е воспитно-образовната работа, меѓутоа, резултатите од нивната работа можат да бидат од голема помош во еколошкото воспитување и образување на децата и младите.

Општествените организации кои имаат нагласени цели и задачи во областа на заштита на животната средина воглавно делуваат како еколошки центри, еколошки движења, еколошки друштва или здруженија. Тоа се невладини, непрофитни, неполитички, независни организации кои имаат за цел унапредување на животната средина и воведување на концепт на одржлив развој во сите општествени сегменти, како и стручни и научни здруженија кои се бават со истражување и образование во областа на одржливиот развој, заштита на здравјето, заштита и подобрување на квалитетот на животната средина. Општествените организации и институции би требало да пружат значајна помош на училиштата во остварување на целите на еколошкото воспитување и образование, затоа што училиштето често не е во можност да одговори на потребите и барањата за успешна реализација на еколошките содржини. Од тие причини, наставниците и стручните соработници соработуваат со вработените во општествените организации и институции кои се бават со еколошката проблематика.

Исто така, локалната власт ја чувствува потребата за еколошко воспитување и образование на граѓаните и во соработка со училиштата и институциите организира разни еколошки активности. Поедини локални власти, преди се во загадените средини, организираат програми за образование за заштита на животната средина (пр. еколошки детски фестивали и карневали). Тогаш во програмите се вклучени повеќе училишта од една или повеќе општини. За жал, ресорните министерства во помала мера се иницијатори на еколошките активности во училиштата. Искуствата на другите држави (Scott, 1999; McKeown-Ice, 2000; Heimlich, 2004) укажуваат на неизоставената потреба од интервенција на државните институции и нивната усмереност кон образованието за животната средина. Побогатата соработка и комуникација помеѓу учениците, наставниците, родителите и останатите субјекти на локалната заедница придонесува за подобро планирање и програмирање на еколошките активности и развивање на интересирањето на децата и возрасните за проблемите на животната средина (Харвеј, 1993).

8. ЗАКЛУЧОК

Комплексноста на еколошкото воспитување и образование се огледа во меѓусебното влијание на различни фактори.

Училиштето има најзначајна улога во еколошкото воспитување и образование, затоа што учениците стекнуваат еколошки знаења на систематичен и организиран начин. Дали училиштето, со организацијата и содржините кои ги нуди, одговара на потребите на општеството и барањата на современиот живот? Дали учениците кога ќе излезат од основното училиште се подготвени да се однесуваат во согласност со еколошките принципи, дали ја знаат својата улога и обврските кон животната средина?

Со цел нашите училишта успешно еколошки да ги воспитува и образува учениците, неопходни се промени како во наставните програми за основните училишта така и во наставните програми на факултетите каде студираат идните наставници. Меѓутоа, се поголемо значење во еколошкото воспитување добиваат медиумите, алтернативните извори на знаења и неформалните образовни институции, затоа што децата и младите се повеќе време поминуваат покрај телевизијата, компјутерите и интернетот (Милошевиќ, 2005). Медиумите, за разлика од училиштата, водат борба за профит и ќе направат се ги заинтересираат децата, да го привлечат нивното внимание и одговорот на нивните потреби.

За да се ублажи крутоста, затвореноста и спороста, училиштето треба да соработува со институциите од неформалното образование и да останатите општествени организации ги прифати како партнери за остварување на целите на еколошкото воспитување и образование.

Се оценува дека без отворање кон семејството, локалната заедница, општествените институции и организации, училиштето не е во можност да во потполност ги оствари целите на еколошкото воспитување и образование.

Thirteenth International Scientific Conference
THE TEACHER OF THE FUTURE
25-28.5.2017, Budva, Montenegro

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

- [1] Андевски, М., Кундачина, М. (2004). Еколошко образовање – од бриге за околину до одрживог развоја. Ужице: Учитељски факултет.
- [2] Андевски, М. (2006). Екологија и одрживи развој. Нови Сад: Cekom books
- [3] Andevski, M. (1998): Škola i razvoj ekološke svesti, Pedagoška stvarnost, br. 1-2, 31-42.
- [4] Ballantyne, R. R. (1995): Environmental teacher education: constraints, approaches and course design, International Journal of Environmental Education and Information, Vol. 14, No. 2, 115–128.
- [5] Barney, E., J. Mintzes & C. Yen (2005): Assessing knowledge, attitudes, and behavior toward charismatic megafauna: the case of dolphins, Journal of Environmental Education, Vol. 36, No. 2, 41–55.
- [6] DiEnno, C. & S. Hilton (2005): High school students' knowledge, attitudes, and levels of enjoyment of an environmental education unit on nonnative plants, Journal of Environmental Education, Vol. 37, No. 1, 13–23.
- [7] Farmer, J., D. Knapp & G. M. Benton (2007): An elementary school environmental education field trip: long-term effects on ecological and environmental knowledge and attitude development, Journal of Environmental Education, Vol. 38, No. 3, 33-42.
- [8] Gotch, C. & T. Hall (2004): Understanding nature-related behaviors among children through a theory of reasoned action approach, Environmental Education Research, Vol. 10, No. 2, 157–177.
- [9] Harvey, M. R. (1993): Learning about ecology through contact with vegetation; in M. Hale (ed.): Ecology in education (99-122). London: Cambridge University Press. Hartig, T., F.
- [10] Kaiser & P. Bowler (2001): Psychological restoration in nature as a positive motivation for ecological behavior, Environment and Behavior, Vol. 33, No. 4, 590–607.
- [11] Клеменовић, Јасмина. 2005. Савремене стратегије еколошког образовања уте- мељене на вредностима одрживог развоја. У Е. Каменов и сар. Реформа школског система у условима транзиције. Нови Сад: Филозофски факултет, стр. 213-228
- [12] Knapp, D. (2000): The Thessaloniki declaration: a wake-up call for environmental education, Journal of Environmental Education, Vol. 31, No. 3, 32–39.
- [13] Kundačina, M. (2006): Činioci ekološkog vaspitanja i obrazovanja učenika. Užice: Učiteljski fakultet.
- [14] Nedeljković, M. (2005): Pozicija i funkcija ekološkog vaspitanja i obrazovanja u kurikulumskim promenama, Zbornik radova sa XIII naučnog skupa Čovek i radna sredina »Za- štita radne i životne sredine u sistemu nacionalnog i evropskog obrazovanja« (353- 362). Niš: Fakultet zaštite na radu.
- [15] Nikolić, V. (2003): Obrazovanje i zaštita životne sredine. Beograd: Zadužbina Andrejević. Petronijević, A. (2005): Ekološka informisanost učenika i njihova spremnost za aktivno učešće u zaštiti životne sredine (Diplomski rad). Beograd: Filozofski fakultet. 209 Ангажованост ученика у еколошким активностима
- [16] Pooley, J. & M. O'Conner (2000): Environmental education and attitudes: emotions and beliefs are what is needed, Environment and Behavior, Vol. 32, No. 5, 711–723. Stanišić, J. (2008): Značaj ekološkog vaspitanja i obrazovanja, Filozofeme: Zbornik radova (81-91). Novi Sad: Srpski filozofski forum. Shapiro, S. & L. Pilsitz (1995): Environmental and our global community. New York: Soros Foundations.
- [17] Zak, K. & B. Munson (2008): An exploratory study of elementary preservice teachers' understanding of ecology using concept maps, Journal of Environmental Education, Vol. 39, No. 3, 32-46.